

*Бектуров Т.М.***КЕСИПТИК ЖАРАМДУУЛУК ПЕДАГОГИКАЛЫК ЧЕБЕРЧИЛИКТИН
ӨНҮГҮҮСҮНҮН ӨБӨЛГӨСҮ КАТАРЫ***Бектуров Т.М.***PROFESSIONAL FITNESS AS A PREREQUISITE FOR THE
DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL MASTERSHIP***T.M. Bekturov***PROFESSIONAL FITNESS AS A PREREQUISITE FOR THE
DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL SKILLS**

УДК: 377.031

Коомубузда жүрүп жаткан демократиялаштыруу, гумандаштыруу процесстери мугалимдерди даярдоо процессине да өз таасирин тийгизүүдө. Мунун негизинде мугалимге жаңы талаптар коюлууда. Анткени, ал жаңы адамды калыптандыруу процессине катышып жатат. Ошондуктан келечектин мугалими педагогго таандык сапаттарды өзүнө чагылдыра алган, профессионалдык чеберчилиги өнүккөн болуусу абзел. Макалада мугалимдин чеберчилигин аныктоодо анын кесиптик жарамдуулугу тууралуу айтылат. Педагогикалык чеберчиликтин структурасында маанилүү компонент болуп мугалимдин кесиптик жарамдуулугу саналат, себеби анын негизинде гана педагогикалык профессионалдуулуктун жогорку деңгээли өнүгүп, калыптана алат. Педагогикалык практиканын изилдөөлөрү мугалимдин педагогикалык чеберчилик деңгээлинде иштей алган кесиптик жарамдуулугу, керектүү табигый касиеттердин жана сапаттардын болуусу менен гана чектелбегендигин көрсөтөт. Кесиптик жарамдуулук педагогикалык иш-аракетке карата жогорку профессионалдык деңгээлинде кеңири түшүндүрүлөт. Мугалимдин кесиптик жарамдуулугу физикалык жана психикалык ден-соолуктун, жакшы речтик жөндөмдүн болуусу, нерв системасынын туруктуулугу менен байланышта болот. Кесиптик жарамдуулук педагогикалык чеберчиликтин өнүгүүсүнүн өбөлгөлөрү катары мугалимдин тааал, интеграцияланган сапаты, анын инсандык жактан өнүгүү натыйжасы, аныкталган жашоо тажрыйбасы болуп саналат.

Негизги сөздөр: педагогикалык кесип, кесиптик жарамдуулук, педагогикалык чеберчилик, шык, жөндөм, инсандык сапат, кесиптик билим, өзүн өзү өнүктүрүү.

Процессы демократизации и гуманизации происходящие в обществе влияют на процесс подготовки учителей. На этой основе учителю ставятся новые требования. Потому, что он участвует в формировании нового человека. Поэтому будущему учителю необходимо развить в себе профессиональное мастерство, отражающий качества принадлежат педагогу. В статье говорится о профессиональной пригодности в определении мастерства учителя. Важнейшим компонентом в структуре педагогического мастерства является профессиональная пригодность учителя, так как только на ее основе может

развиваться и формироваться высокий уровень педагогического профессионализма. Исследования педагогической практики показывают, что профессиональная пригодность учителя, способного работать на уровне педагогического мастерства, не ограничивается только наличием необходимых природных свойств и качеств. Профессиональная пригодность к педагогической деятельности на высоком профессиональном уровне понимается более широко. Профессиональная пригодность учителя связана с наличием физического и психического здоровья, хороших речевых данных, уравновешенности нервной системы. Профессиональная пригодность как предпосылка развития педагогического мастерства является сложным, интегрированным качеством учителя, результатом его личностного развития, определенным жизненным опытом.

Ключевые слова: профессия педагога, профессиональная пригодность, педагогическое мастерство, способность, личностное качество, профессиональное знание, самообразование.

The processes of democratization and humanization occurring in society affects the process of teacher training. On this basis, the teacher put new requirements. Because he is involved in the formation of a new man. Therefore, the future teacher needs to develop professional skills in themselves, reflecting the qualities belonging to the teacher. The article talks about professional suitability in defining the skill of a teacher. The most important component in the structure of pedagogical mastery is the teacher's professional competence, since only on its basis can a high level of pedagogical professionalism develop and form. Studies of pedagogical practice show that the professional suitability of a teacher who is able to work at the level of pedagogical skills is not limited only to the presence of the necessary natural properties and qualities. Professional competence to pedagogical activity at a high professional level is understood more broadly. The teacher's professional suitability is associated with the presence of physical and mental health, good speech data, balance in the nervous system. Professional fitness as a prerequisite for the development of pedagogical skills is a complex, integrated quality of a teacher, the result of his personal development, a certain life experience.

Key words: teacher's profession, professional fitness, pedagogical skills, ability, personal quality, professional knowledge, self-education.

Педагогдун профессионалдык жактан жетилүү-сүндөгү маанилүү компонент болуп мугалимдин кесиптик жактан жарамдуулугу эсептелинет. Себеби, мунун негизинде гана педагогикалык профессионалдуулуктун жогорку деңгээли өнүгүп жана калыптана алат.

«Кесиптик жарамдуулук» кесиптик функцияларды ишке ашыруу үчүн зарыл болгон объективдүү так жана конкреттүү билимди эле билдирбестен, объективдүү маанилүү баалуулуктарды да билдирет жана билим, билгичтиктерди колдонууга багыт берет.

Кесиптик жарамдуулук педагогикалык чеберчиликтин өнүгүүсүнүн өбөлгөсү катары мугалимдин татаал, интеграцияланган сапаты, анын инсандык жактан өнүгүүсүнүн натыйжасы, аныкталган жашоо тажрыйбасы. Ал тургай физиологиялык өнүгүү деңгээлиндеги жашоо вазипасы болуп саналат. Аны болочок мугалим өзүн өзү кесиптик жактан аныктоо этабында эле диагноздоо керек, себеби окутуу процессинде аны жакшыртууга гана болот.

Республикабыздын белгилүү педагог-окумуштуулары Б.Апышев, Д.Бабаев, Т.Жоробеков мектеп мугалимдеринин профессионалдык даярдыксыздыгын бүгүнкү күндө мугалимдик кесипке эч кандай жөндөмү жок, көрүнгөн эле атайын орто же жогорку билимдүү адис деген диплом алууга умтулгандар тапшырып жаткандыгынан көрүшүп: «Болочок мугалимдин сырткы кебетесин, сөз маданиятын, тилинин тактыгын, адамдар менен мамиле түзүш жана уштуруучулук жөндөмүн, шыгын сөзсүз түрдө текшерип керек... Ушундай жол менен мугалимдик, тарбиялык ишке жөндөмдүү абитуриенттерди кабыл алып, педагогикалык орто жана жогорку окуу жайларда окуу, тарбия иштеринин кесиптик багытын күчөтсөк гана алардан келечектеги чебер, чыгармачыл педагогдор чыгат» – дешет [1, 130].

Чындагында, мугалим кесибине ээ болуу белгилүү шыктарды талап кылат, б.а. ар бир эле киши мугалим боло бере албайт. Окумуштуулар Л.М. Ахмедзянова, Т.А. Воробьева, В.А. Слостенин, И.Ф. Харламов, Т.А. Шингерей ж.б. өз изилдөөлөрүнүн натыйжасында педагог кесибине карата бир нече шыктарды аныкташкан. Алардын пикири боюнча мугалим педагогикалык иш-аракетти ишке ашыруу процессинде олуттуу психо-физикалык жүктү аркалагандыктан жалпы физический ден-соолук, борбордук нервдик системасынын бекемдиги талап кылынат. Ошондой эле, кеп жана кабыл алуу (көрүү, угуу, сезүү) органдарынын физический жактан кемчиликсиз, мыкты болуусу да маанилүү.

Албетте, педагогикалык кесипке мугалимдин сырткы келбетине карата педагогикалык талаптар да ылайыктуу. Буга бет жана фигуранын белгилүү өзгө-

чөлүгү менен шартталган адамдын сырткы жагымдуулугу кирет.

И.Ф. Харламов кесиптик жарамдуулуктун маңызын педагогикалык чеберчиликтин калыптануусуна карата болгон өбөлгө катары төмөнкүчө аныктайт: «Бул мугалимдин эмгегинин жогорку эффективдүүлүгүн камсыз кылууга чакырган анын физический, нервдик-психикалык жана адептик сапаттарынын жөндөмдөрүнүн керектүү комплекси» [2, 12]. Анын ою боюнча, мугалимдин кесиптик жарамдуулугу, физический жана психикалык ден-соолуктун болуусу, жакшы кептик жөндөм, нерв системасынын токтоолугу ж.б. менен байланыштуу. Педагогикалык иш-аракетке карата жарамдуулукту мүнөздөгөн инсандык сапаттардын ичине балдар менен иштөөгө болгон шыгы, коммуникабелдүүлүк, сылыктык, байкагычтык, өнүккөн элестетүү, уюштуруучулук жөндөмдүүлүк, өзүнө болгон жогорку талаптуулук кирет.

Ал эми Т.А. Шингерей мугалимдин кесиптик иш-аракетке болгон жарамдуулуктун чегиндеги негизги сапаттарын төмөнкүдөй моделдештирет:

« – болочок мугалим тандалган иш-аракетке болгон шыктарга (чың ден-соолук, психофизический тең салмактык, белгилүү сырткы маалыматтар ж.б.) ээ болушу керек;

– анын интеллектуалдык мүмкүнчүлүктөрүн жана жөндөмдөрүн кароо керек (педагог болом деп чечкен адамдын интеллектуалдык жөндөмдөрү, ага жалпы жана атайын мүнөздөгү билимдин белгилүү көлөмүн өздөштүрүүгө мүмкүндүгүн камсыз кылуу керек. Мугалимдин билиминдеги маанилүү нерсе – белгилүү тартип жана тактык болуп саналат. Окуучулар системалаштырылган билимди гана ийгиликтүү өздөштүрө алышат. Жакшы мугалим – башкаларды өзүнүн билим системасын түзүү методуна үйрөтүүгө жөндөмдүү);

– болочок педагогдун адептик өнүгүү деңгээлин эске алуу керек;

– башка адамдар менен ийгиликтүү өз ара мамилелеше алууга мүмкүндүк берген психологиялык сапаттар маанилүү («оптимизм жана эмпатия, өзүнө ээ болуу (өзүн кармай билүү) билгичтиги, өзүнө ишенүү, адамдарга болгон боорукердик, тамашакөйлүк, реакциянын баттыгы, татаал абалда багыт табуу жөндөмдүүлүгү...» [3].

Бирок педагогикалык чеберчилик деңгээлинде иштөөгө жөндөмдүү болгон мугалимдин кесиптик жактан жарамдуулугу керектүү болгон табигый касиеттер жана сапаттардын болуусу менен гана чектелбейт. Жогорку кесиптик деңгээлдеги педагогикалык иш-аракетке болгон кесиптик жарамдуулукту кенен түшүнүүгө болот.

Окумуштуулар педагогикалык чеберчиликтин

курамын изилдөө менен фундаменталдык негиз, анын маанилүү компоненти болуп мугалимдин кесиптик жактан билими эсептелинет деген ойго келишкен.

Педагогикалык билим, билгичтик мугалим сабак берген предметин, психология, педагогиканын нормативдик курстарын жана айрым методикаларды терең билүүсү менен мүнөздөлөт жана аларды практикада колдоно билүүсүндө көрүнөт. Бул окуучулардын окутууну жана тарбиялоону жетиштүү деңгээлде квалификациялуу (тажрыйбалуу) ишке ашырууга мүмкүндүк берет.

Педагогдун кесиптик чеберчилигинин структурасында билим компоненти:

- предмет боюнча билиминин кенендиги менен;
- психология жана педагогика боюнча терең жана бекем билими менен;
- жалпы маданияттык билими менен көрсөтүлгөн.

Биринчи кезекте чебер мугалимдин кесиптик билими ал берген предмет жана методика боюнча терең жана бекем билими менен берилген. А.С. Макаренко белгилегендей, окуучулар мугалиминин чектен чыккан катуулугун, мерздикти, ал тургай кыйкымчылдыкты да кечире алышат, бирок өз ишин билбөөнү кечирешпейт. Баарынан да алар педагогикадагы «предметти терең билүүнү, ойдун тунуктугун» жогору баалашат.

Психологиялык-педагогикалык билим педагогика, психологияны окутуунун жеке методикаларын өздөштүрүү процессинде гана эмес, ошондой эле көркөм, тарыхый адабиятты, этика жана эстетика боюнча, ж.б. китептерди терең, чыгармачылык менен окуунун негизинде калыптанат.

Педагогика өзүнүн кенен маанисинде, өзүнө окутуу жана тарбиялоонун максатын, каражаттарын, закон-ченемдүүлүктөрүн жана принциптерин негиздөөгө мүмкүндүк берген, адамзат билиминин ар кандай тармактарынан идеяларды камтыган илимди түшүндүрөт. Ал философия, психология, физиология, тарых, бир катар антропологиялык илимдер менен тыгыз байланышта. Буга жараша жогорку кесипкөй педагогдун билими универсалдуу болуп саналат. Бул көз карашта мугалимдин педагогикалык чеберчилигинин билим компоненти бир катар өзгөчөлүктөргө ээ: чебер-педагогдун билими комплекстүүлүк, системдүүлүк, предметтер аралык, жалпылоонун жогорку деңгээли менен мүнөздөлөт. Мына ушуга байланыштуу педагогикалык чеберчиликтин маңызын мугалимдин педагогикалык иш-аракетин жакшыртуу көз карашы жагынан аныктоону И.Ф. Харламов берген. Ал педагогикалык чеберчиликти мугалимдин жалпы кесиптик-педагогикалык квалификациясын жакшыртуу системасында кароо керектигин

белгилейт. Муну менен мугалим чеберчиликке заматта эле ээ боло албагандыгын эске алуу керек. Белгилүү бир убакытта ал профессионалдуулугунун фундаменти, негизи болуп саналган педагогикалык билгичтик, педагогикалык чеберчиликти өнүктүрүү деңгээлинде иштейт.

Педагогикалык чеберчилик деңгээлинде иштеген мугалимдин профессионалдык билиминин мүнөздөмөсү болуп аны өздөштүрүү жана кайта өндүрүүнүн инсандык көркөмдүүлүгү саналат. Билим педагогго педагогикалык процессти эффективдүү ишке ашыруу үчүн объективдүү жактан керек: биринчиден, анын негизинде ал окуу-тарбиялык иш-аракетти уюштурат, экинчиден – окуучулар өздөштүрүүчү билимдин транслятору болуп саналат. Ошол эле учурда педагогикалык чеберчиликке ээ болгон мугалимдер үчүн билим субъективдүү жактан маанилүү. Жогорку профессионал мугалим бардык чөйрөдөгү илимдерде изилденген фактыларды «өзү аркылуу», өзүнүн инсандыгынын призмасы аркылуу өткөрөт. Ошондуктан немец педагогу А.Дистервег мугалимдерге кайрылып: «Сен башкалардын билимине өз билиминди көтөрүп турган учурда гана таасир этүүгө жөндөмдүүсүң», – деп жазган [4, 135].

Жогоруда айтылган мүнөздөмөлөргө ылайыктуу профессионалдык билимдин калыптануусу, педагогикалык окуу мекемесиндеги мугалимдин атайын даярдануусунун натыйжасы гана эмес, анын өзүнчө билим алуу аракеттери, профессионалдык жетилүүгө болгон өздүк умтулуусу болуп саналат. Өзүнчө билим алуу – мугалимдин кесиптик иш-аракетинин зарыл түрү. Анын натыйжасында жаңы кесиптик билимдин ар дайым өсүүсү жана инсандык өнүгүү эсептелинет. Демек, мугалимдин өзүнчө билим алуу иш-аракети педагогикалык профессионалдуулуктун да жогорку деңгээлинин маанилүү структуралык компоненти болуп саналат.

Өз учурунда, окутуу жана тарбиялоо искусствосун жакшыртуудагы мугалимдин өзүнчө билим алуусунун ролун классик педагогдор белгилешкен. Көрүнүктүү орус педагогу П.Ф. Каптерев мугалимдин өзүнүн кесиптик билимдерин толуктоодо үзгүлтүксүз иштөө керектигин белгилеген. Ал: «Мугалим окутуу менен, өзү да окушу керек... Ал үчүн өзүм жетиштүү деңгээлде окугам, башка нерсеге окуу кереги жок – деген шордуу ойго келген мугалимден жаман эч нерсе жок... кантип өзү өнүкпөгөн, өзүндө өчкөн нерсе менен билимге жана өнүгүүгө муктаж болгон башкаларды козгой алат?... Өзүнүн өнүгүүсүн жөн гана өчүрүп салган мугалимдер башкаларды өнүктүрбөйт, алар жөн гана окутушат, б.а. катып калган формула жана билимди беришет, өздөрү жаттаган нерсени өлүк түрүндө, механикалык ыкмада беришет, негизинен жаттоого эле беришет [5, 34].

Көптөгөн окумуштуулар учурдагы өзүнчө кесиптик-педагогикалык билим алуунун татаалдыгын белгилешет. Себеби, И.А. Зязюн, Н.Н. Тарасевичтин ою боюнча кесиптик билим өз учурунда бардык деңгээлдерде калыптанышы керек: «методологиялык (тарбиялоонун жана окутуунун максаттары менен шартталган жалпы философиялык пландагы өнүгүүнүн закон-ченемдүүлүктөрүн билүү), теориялык (педагогика жана психологиянын закондорун, принциптерин жана эрежелерин, педагогикалык иш-аракеттин негизги методдорун жана формаларын билүү), методикалык (окуу-тарбиялык процессин конструкциялоо деңгээли), технологиялык (конкреттүү шарттарда окутуунун жана тарбия берүүнүн практикалык маселелерин чечүү деңгээли)» [6, 302].

Мындай татаалдык деңгээлинде өзүнчө билим алуу процессинин эффективдүүлүгү, өзүнчө билим алуу иш-аракети мугалимдин жашоосунда орун ээлегенине гана эмес, ошондой эле объективдүү да, субъективдүү да мүнөздөгү көптөгөн факторлорго да көз каранды.

Демек, адамды окутуу жана тарбиялоо иши өз-

гөчө ары сыймыктуу, ары түйшүктүү улуу кесип болгондуктан, ал табигый шыкты, жөндөмдүүлүктү, эч бир нерсе менен салыштырбай турган өзгөчө сапатты, касиетти, зор адамгерчиликти, суудай тунук дилди, терең билимди талап кылат жана өз билимин тынымыз өркүндөтүүнү муктаж этет.

Адабияттар:

1. Апышев Б., Бабаев Д., Жоробеков Т. Педагогика. - Бишкек, 2002. - 130-131-бб.
2. Харламов И.Ф. О педагогическом мастерстве, творчестве и новаторстве // Педагогика. - 1992. - №7-8. - С.12.
3. Шынгерэй Т.А. Каму быць педагогам? // Народная асвета. - 1994. - №4. - 16.
4. Константинов Н., Мендынский Е., Шабаева М. Педагогиканын тарыхы. - Ф.: «Мектеп» басмасы, 1971. - 135-б.
5. Каптерев П.Ф. Избранные педагогические сочинения. - М.: Педагогика, 1982. - С. 34.
6. Основы педагогического мастерства: Учебное пособие для пед. спец. высш. учеб. заведений / И.А. Зязюн, И.Ф. Кривонос, Н.Н. Тарасевич и др.; Под ред. И.А. Зязюна. - М.: Просвещение, 1989. - 302 с.

Рецензент: д.пед.н., профессор Калдыбаева А.Т.